

Dr hab. Sławomir Kaprański, prof. UP

Kraków, 15.05.2021

Instytut Filozofii i Socjologii

Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie

**Recenzja publikacji stanowiącej osiągnięcie naukowe i dorobku naukowego dra
Zbigniewa Szmyta w związku z postępowaniem o nadanie stopnia doktora
habilitowanego.**

Sylwetka Habilitanta.

Dr Zbigniew Szmyt, adiunkt w Instytucie Etnologii i Antropologii Kulturowej UAM jest z wykształcenia etnologiem (licencjat 2004, magisterium 2007, doktorat 2011 – wszystkie te tytuły/stopnie uzyskane na UAM, przyznane za prace dotyczące kultury i różnych aspektów życia Buriatów). Biorąc pod uwagę obecną (2021) procedurę habilitacyjną, mamy niewątpliwie do czynienia z uczonym konsekwentnie, zdecydowanie i szybko budującym swoją karierę naukową. Na przygotowanie naukowe Habilitanta złożyły się też staże i szkoły letnie w Mongolskim Uniwersytecie Państwowym, Mongolskim Uniwersytecie Pedagogicznym i Państwowym Uniwersytecie Buriackim w Rosji. Habilitant jest więc doskonale przygotowany do prowadzenia badań dotyczących Buriatów, w których się specjalizuje. Jednakże horyzont intelektualny działalności badawczej Habilitanta jest o wiele szerszy, jak na to wskazują badania, które prowadził lub w których uczestniczył w Chinach, Mongolii, na Syberii i w Polsce. Badania te dotyczyły rozmaitych zagadnień o dużym znaczeniu teoretycznym, skupiających się wokół problematyki tożsamości, historii i pamięci, migracji oraz miasta i pogranicza jako społeczno-kulturowych pól kształtowania się pamięci i tożsamości. W gruncie rzeczy podejście Habilitanta może zostać określonej jako interdyscyplinarne, gdyż obejmuje elementy socjologii, historii, nauk politycznych, czy też – interdyscyplinarnych z samej swej natury – studiów nad pamięcią.

Dorobek naukowy Habilitanta: publikacja stanowiąca osiągnięcie naukowe.

Publikacją stanowiącą osiągnięcie naukowe Habilitanta jest monografia zatytułowana *Zbyt głośna historyczność. Użytkowanie przeszłości w Azji Wewnętrznej*, wydana przez Wydawnictwo Naukowe UAM w Poznaniu w 2020 r. Jest to niemal 30-arkuszowa monografia, składająca się z czterech obszernych rozdziałów, Wprowadzenia i Zakończenia. Przedmiotem monografii jest głównie relacja między tożsamościami a różnymi sposobami postrzegania przeszłości i posługiwania się nią w różnych kontekstach społecznych i politycznych. Relacja ta jest przez Habilitanta analizowana w trzech płaszczyznach: makro – dotyczącej reprezentacji przeszłości przez praktyki mnemoniczne instytucji państwowych i religijnych, mezo – dotyczącej lokalnych praktyk mnemonicznych, związanych na przykład z przestrzenią jako nośnikiem pamięci, mikro – związanej z pamięcią jednostkową i rodzinną.

Schemat ten przypomina klasyczne dla Memory Studies rozróżnienie na pamięć jednostkową, komunikacyjną i kulturową, jednakże Habilitanta nie interesuje ustalanie relacji między jego podejściem, określanym najczęściej jako „antropologiczne”, a innymi tradycjami i paradygmatami, w których relacja pamięci i tożsamości była studiowana. Niemniej jednak gdy potrzeba, wówczas Habilitant umiejętnie z tych tradycji korzysta, zwłaszcza z dorobku teoretyków narodu i nacjonalizmu. Nieco po macoszemu są natomiast potraktowane koncepcje rozwijające się w łonie Memory Studies. Wprawdzie Habilitant często operuje na ich terenie, ale nie poświęca im zbyt wiele uwagi i brak w jego pracy głębszych odwołań do jakże już bogatej literatury pamięcioznawczej. Można to złożyć na karb instrumentalnego podejścia do kategorii teoretycznych i traktowania teorii – jak pisał Bourdieu – jako „skrzynki z narzędziami”, z której bierze się to, co w danej chwili potrzebne, nie wnikając głębiej w naturę używanych narzędzi. Autor posługuje się zresztą koncepcją „skrzynki” (s. 40). Nie ma w tym zasadniczo nic złego. Gdy jednak Habilitant – z pewną dezynwolturą – pisze, iż nie zajmuje się „scholastycznym i rytualnym przywoływaniem praprzodków i ‘autorów totemicznych’ danych subdyscyplin” (s. 33 przypis), to warto zwrócić uwagę, że tego typu „przywoływania” nie mają jedynie rytualnego charakteru, lecz pozwalają na przykład uniknąć wyważania otwartych drzwi, czy też złudzeń wyjątkowości własnego stanowiska. A to robi dobrze każdej pracy intelektualnej, również antropologicznej.

Autor opisuje fascynujący proces uwalniania pamięci z więzów kontroli państwowej, który mniej idealistycznie można określić jako wymianę społeczno-politycznych ram pamięci, związaną ze zmianą władzy. W rezultacie tej transformacji pojawia się nowa historiografia akademicka, a także re-ewaluacja tradycyjnych sposobów reprezentacji

przeszłości. Wielką zaletą podejścia Habilitanta jest właśnie między innymi zanegowanie rzekomej opozycji między nauką historii a refleksją nad przeszłością w chodzącą w skład etno-metod badanych przez niego ludów. Opozycja ta stanowi przejaw przeciwstawiania sobie społeczności nowoczesnych, żyjących w linearnym czasie historii i odwołujących się do przeszłości za pomocą racjonalnej historiografii, oraz „ludów bez historii” rzekomo funkcjonujących w wiecznej terażniejszości, nie rozróżniających między nią a przeszłością i traktujących terażniejszość jako reprodukcję archetypicznych sytuacji ukazanych w micie. Autor skutecznie rozprawia się z tą opozycją wskazując na przemożną obecność historii wśród badanych przez siebie społeczności. Przekonująco uzasadnia, że tak zwana ahistoryczność ludów przedkolonialnych czy przedindustrialnych jest w gruncie rzeczy fikcją, stosowaną przez kolonizatorów lub modernizatorów do legitymizowania ich dominacji. Powołując się na Chakrabarty’ego Habilitant słusznie uważa, że określenie jakiegoś ludu jako nieposiadającego historii oznacza tak naprawdę brak wiary w to, że ma przed sobą przyszłość, że może być samodzielnym podmiotem. Jest to cenna konstatacja, która może być stosowana w przypadku bardzo różnych grup: sam stosowałem tę konstrukcję myślową w analizie sytuacji społeczności romskich w pracy „Naród z popiołów”. W ogóle uważam, że książka Habilitanta powinna być czytana również poza kręgiem badaczy zajmujących się Azją Wewnętrzną i jej ludami, może być bowiem inspiracją w badaniach innych społeczności.

Jednocześnie wykorzystywanie historii przez wspomniane ludy może być potraktowane jako działanie obronne, jako automodernizacja która za cenę przemian umożliwia utrzymanie podmiotowości. Automodernizacja opisywana przez autora jest niezwykle skomplikowanym procesem, w którym syntezie ulegają tradycyjne mitologie, sowiecka przeszłość, terażniejszość budowana w nowym układzie państwa narodowego, a wreszcie budząca lęk przyszłość. Wizje przeszłości funkcjonujące w społeczeństwach i organizmach państwowych Azji Wewnętrznej są przez autora interpretowane właśnie w kategoriach egzystencjalnego lęku i choć autor nie posługuje się pojęciem bezpieczeństwa mnemonicznego, funkcjonującego w literaturze pamięciologicznej, to wnikliwie opisuje zjawisko kontroli i dopasowywania przeszłości do wymogów owego bezpieczeństwa, zjawisko, które sprawiło, że – jak pisze Tom Lawson – tym, co w toku rozkładu komunistycznej Europy zmieniło się bardziej niż wszystko inne, była przeszłość.

Początkowe partie książki stanowią użyteczne wprowadzenie w społeczno-polityczny i etniczny kontekst badanych przez autora regionów: Buriacji, Tuwy, Mongolii i Mongolii Wewnętrznej. W rozdziale drugim dominującym tematem jest nacjonalizm a raczej rozliczne

ideologie narodowe, płynne i zmienne, funkcjonujące w omawianym regionie. Rozdział trzeci omawia lokalne sposoby posługiwania się przeszłością, zaś w rozdziale czwartym omówiono funkcjonowanie wizji przeszłości w rama struktur pokrewieństwa. Tym samym struktura książki jest pomyślana logicznie i odpowiada zarysowanemu na wstępie programowi teoretycznemu. Program ten ujawnia się w szerszej perspektywie, jako suma studiów przypadków analizowanych w kolejnych rozdziałach, każdorazowo za pomocą nieco innego aparatu teoretycznego i podejścia metodologicznego. To ostatnie jest przy tym znakomicie wyartykułowane, zwłaszcza w kontekście badań terenowych, co wskazuje na wysokie kompetencje Habilitanta w tym zakresie. W rezultacie książka Habilitanta dostarcza niezwykle ciekawego materiału etnograficznego. Materiał ten z jednej strony wchodzi w interesujący dialog z tradycyjnymi wątkami analizy antropologicznej (struktury pokrewieństwa, mitologie, rytuał), z drugiej zaś przyczynia się do zrozumienia roli historii we współczesnych postkomunistycznych społecznościach Azji Wewnętrznej, w których historiografia łączy się z tradycyjnymi sposobami kontaktowania się z przeszłością w fascynujące, hybrydyczne formy.

Chciałbym też podkreślić, że książka Habilitanta jest znakomicie napisana. Autor ma lekkie pióro i potrafi wyrażać skomplikowane treści w niezwykle estetycznej formie literackiej. Natomiast niedopatrzeniem edytorskim jest brak w książce Habilitanta indeksów, co nie licuje z naukową powagą pracy.

Recenzja pozostałego dorobku Habilitanta.

Oprócz monografii będącej podstawowym osiągnięciem naukowym Habilitant w okresie od uzyskania doktoratu opublikował dwie monografie (w tym jedna w języku rosyjskim), obie dotyczące migracji Buriatów w przestrzeni post-sowieckiej, 8 artykułów w czasopismach naukowych (w językach polskim, angielskim i rosyjskim), w tym w najbardziej się liczących polskich czasopismach etnograficznych, oraz 12 rozdziałów w monografiach wydawanych w Polsce i w Rosji, w językach polskim, rosyjskim i angielskim. Biorąc pod uwagę 10 lat jakie upłynęły od uzyskania przez Habilitanta doktoratu do wszczęcia procedury habilitacyjnej, dorobek ten należy uznać za bogaty. Ujawnia on ukształtowaną osobowość badawczą, dużą świadomość metodologiczną i wykrystalizowaną problematykę badawczą.

Habilitant ma bogate doświadczenie badawcze. Jest obecnie kierownikiem projektu NCN OPUS „Pokrewieństwo i sedentaryzacja na obszarach miejskich Azji Wewnętrznej”, a

także uczestniczył jako wiodący wykonawca w projekcie „Ziemia niezgody. Pogranicze rosyjsko-chińskie (Zabajkale i Hulun Buir) w dyskursach narodowych Rosji, Chin i Mongolii” . Oprócz projektów badawczych dotyczących Azji Wewnętrznej Habilitant prowadził także badania imigrantów w Polsce: jako wiodący wykonawca projektu „Społeczno-kulturowa identyfikacja cudzoziemców” i jako wykonawca projektu „Cudzoziemcy w Polsce. Heterogeniczność kulturowa ośrodków wielkomiejskich na przykładzie Poznania”.

Podsumowując, dr Zbigniew Szmyt wykazuje się dużym, zróżnicowanym i wartościowym dorobkiem publikacyjnym. Jest dojrzałym badaczem o bardzo dużej świadomości metodologicznej i niewątpliwych kompetencjach w szeregu dziedzin, które w swojej praktyce badawczej umiejętnie łączy w interdyscyplinarną perspektywę poznawczą. Ma duże doświadczenie w prowadzeniu badań i kierowaniu nimi. Aktywnie uczestniczy też w międzynarodowym życiu naukowym poprzez referaty prezentowane na istotnych konferencjach i dzięki stażom oraz wykładom gościnnym. Jednocześnie prowadzi intensywną działalność dydaktyczną.

Opinia.

Biorąc pod uwagę obowiązujące przepisy ustawy o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz kryteria oceny osiągnięć osób ubiegających się o nadanie stopnia doktora habilitowanego, stwierdzam na podstawie przedłożonej dokumentacji, że dr Zbigniew Szmyt zgromadził po otrzymaniu stopnia doktora osiągnięcia naukowe, które wskazują na jego wkład w rozwój nauk humanistycznych w dyscyplinie nauki o kulturze i religii i mają duży walor poznawczy. Moja opinia na temat dorobku Habilitanta jest jednoznacznie pozytywna. Habilitant wykazuje także istotną aktywność naukową w dziedzinie organizacji badań i międzynarodowej współpracy naukowej. Opowiadam się za nadaniem dr. Zbigniewowi Szmytowi stopnia naukowego doktora habilitowanego nauk humanistycznych w dziedzinie nauki o kulturze i religii.

Dr hab. Sławomir Kaprański, prof. UP